

Обичај колективног трајног жаљења

1.

Весма је раширен обичај да се жалост за драгим покојником изражава не само тугом, плачем и уздржавањем од веселја него и другим спољашњим знацима, особито ношењем нарочитих делова одеће, извртањем одеће или ношењем одеће у нарочитој боји којом се обележава жалост, променама у ношењу косе и браде итд. Јачина и трајање таквог спољашњег изражавања жалости су различити, али зависе углавном од односа живих према покојнику: уколико је покојник био старији и угледнији члан друштва, утолико је шири круг оних који учествују у жалости и који то обележавају и спољашњим знацима. Умре ли дете, њега жале само родитељи, и то обично само краће време и без нарочитих спољашњих знакова. Има чак примера да у неким крајевима родитељи не смеју видно да изражавају своју жалост, ако им умре мало дете. Умре ли старо чељаде, које је већ дубоко зашло у године, жалост није ни тако дуга ни тако јака као кад умре или погине неки истакнут домаћин или ратник, који је још био у пуној снази живота и стварања. У таквом случају, круг оних који жале проширује се и на људе и жене изван уже родбине.

У Црној Гори и Источној Херцеговини, у областима где се је све до наших дана делимично очувао живот по племенима и братствима, општи је обичај да читаво братство жали умрлог братственика, а у читаву племену се уводи јавна жалост кад умре истакнутији човек у племену. Жалост или корота протегнуће се на читаво племе, ако умре неки истакнут племенски главар или старешина. Таква општа жалост у братству траје обично по годину дана, и за то време нико у селу односно у братству или племену не приређује никакво весеље: нема пуцања, нема ора, нема певања. Појединци се изгребу по лицу, а женске секу косу.¹⁾ Љубибратићи и њихови огранци у околини Требиња, у Херцеговини, који себе сматрају »племеном«, а у ствари су братство, имају обичај да сви жале и коротују кад им умре ко из »племена«: »за годину неће нико из »племена« пјевати ни веселити се јавно, ако је који од-

¹⁾ В. М. Г. Медаковић: Живот и обичаи Црногораца (Нови Сад 1860) 56; Ј. Ф. Иванишевић: Покајање, покајнице и корота. Гласник Земаљског музеја 1901 632; Р. Вешовић: Племя Васојевићи (Сарајево 1935) 404; Обрен Ђурић-Козић: Шума, Површ и Зупци. Српски етногр. зборник V 116.

расли умро.«¹а) Код Куча је био обичај да се по смрти племенског војводе држи општа народна жалост, »корота«, у племену по месецу дана.²) Иначе, код њих се је, у погледу трајања опште жалости у братству, ишло некипут даље него код других племена: ако умре човек већег гласа или »јединак«, жали се (»коротује се«) и до три године. За време док се коротује, ни укућани, ни братство покојниково се не преоблачи у нову одећу, нити гађају нишан, нити иду на славе и свадбе, а ретко иду и на скупове.³)

Деси ли се да за време трајања племенске жалости ипак буде какво крштење или свадба или какав други весео догађај, када је обичај да се људи провеселе, весеље се проведе што мирније да се не би учинило најзао роду из којег је упокојени или да им не би замерило племе.⁴) Код Куча се туђа жалост поштује у толикој мери да и сватови из другог села, кад наиђу кроз село које је у жалости, из пажње престану певати и пуцати, па и барјак савију, чим наступе на земљиште тога села.⁵)

Обичај да читава братство или племе јавно жали свог истакнутог члана није никаква посебна одлика херцеговачких и црногорских племена: тај обичај постоји и код савремених Арбанаса, а исто тако и код многих других ишчезлих и савремених народа. Чланови братства обвезани су да се међусобно помажу и бране. Погибија или смрт или друга несрећа једног братственика није ствар која се тиче само његове уже породице него се тиче читавог његовог братства, па и племена, и остали су дужни да га помогну, ако му изгори кућа или пропадне стока, и да га свете, ако га неко рани или убије. Они су, стога, сви дужни да учествују и у жалости за једним братствеником.

Још је шири круг оних који учествују у жалости и носе спољашње знаке жалости у случајевима смрти владара или чланова владарске куће, када настаје општа жалост у држави или народу и огроман број људи, особито војске, носи спољашње знаке жалости. То је у ствари само обичај братственичког или племенског заједничког жаљења, који је проширен на читаву државу и који се сада не врши толико добровољно и спонтано колико принудно и по писаним прописима.

Без обзира на то колики је круг оних који учествују у жалости, обзиром на то ко је био покојник, то жаљење и ношење знакова жалости има, по правилу, привремен карактер: оно траје само одређено време, код нас обично четрдесет дана, пола године или годину, а само старији људи и жене носе »црнину« за неким веома

¹а) Е. Лилек: Биљешке о задружним и господарским прилика у Босни и Херцеговини. Гласник Зем. музеја 1900 224.

²) Ј. Ердељановић: Кучи, племе у Црној Гори. Српски етногр. зборник VIII 215.

³) Ст. Дучић: Живот и обичаји племена Куча. Српски етногр. зборник XLVIII 268.

⁴) Ј. Иванишевић: пом. рад 633.

⁵) Ст. Дучић: на озн. мјесту.

блиским и драгим сродником све до своје смрти. Тако је код нас, а тако је и код многих других народа. И, то је сасвим природно.

Биће од интереса ако на неколико примера из наше старине покажем колико је стар обичај општег народног жаљења и како је он вршен. Биограф св. Саве, Теодосије, описује веома живо каква је била велика жалост на двору Немањину по одласку Растка у Св. Гору. Кад су већ родитељи сазнали где им је син и примили од њега писмо, његово световно одело и отсечену косу, они су дугоко жалили и силно плакали »са свима благороднима«: »Туговањима, као што је обичај у световњака, указиваху пошту младићу, и сви који су били под влашћу државе њихове црнимом саосејаху с господарем својим, и да плачем не дуљим причу, сви знате, како мати, отац и браћа до смрти жале за таквима.⁶⁾ Растка-Саву жалили су, дакле, кад је отишао у монахе, не само његови родитељи него и њихови поданици исто онако као да је умро. Кад је умро деспот Стефан Лазаревић, 19 јула 1427, настала је велика жалост у читаву народу. По речима његова животописца, Константина Философа, поред осталог, »(људи) су лица гребли и власи трзали, и све светле хаљине изменили су. Јер место многосветле одежде у вртишта (су се облачили) и још ово, ако се где забачена инокча (хаљина) није могла добити, узевши на делове цепаху је, тако да све необично буде у измењеним приликама. Коњима су (гриве) резане и стало...« У посебној глави Константин описује општу жалост у Београду: »А на онима који су у граду (тј. у Београду) били, изненада се видеља чудна промена. Светле хаљине (заменење су) црнима од свију, уједно жене и деца и саставивши као зборове, долазили су пред најкраснији двор благочастивога...«⁷⁾

Поред таквог општег жаљења непосредно после нестанка поштоване и вољене личности, до опште жалости могло је доћи и доцније односно до обнављања опште жалости. Тако, по народном предању у селу Неродимљу, на Косову, када су Неродимљани видели да је њивот цара Уроша у манастиру празан (посито је његово тело однето ноћу у Фрушку Гору), у знак жалости, људи су капе окренули наопако, а девојке се забрадиле црним марамама, и сви су се у највећој жалости вратили у село.⁸⁾

У извезрима се не вели ништа о томе колико је трајало такво опште народно жаљење.

Навешћу још један пример, и то из новијег времена. Године 1799 умро је Константин, омиљени игуман манастира Студенице. Тада »подиже се свеопшти плач и жаловање не само у манастиру, већ и у свој Нахији Студеничкој... Сви, и мало и велико, и мушко и женско поврве к Студеници да покажу блаженом сцу своме и

⁶⁾ М. Башић: Старе српске бистрафије I (Српска књижевна задруга, Београд 1924) 99-100.

⁷⁾ Л. Мирковић: Старе српске биографије XV и VXII века (Српска књижевна задруга, Београд 1936) 117-118.

⁸⁾ Т. П. Станковић: Путне белешке по Старој Србији (Београд 1910) 60.

светој души његовој свезишти плач и сетовање. . . Плач и ридање за овим блаженим мужем и општим духовним оцем подобно је било сноте оплакивању Алексија човека Божија по престављењу његовом у родитељском дому. . . У тој општедушевној жалости учине кметови и знаменитих домова старешине договор међу собом да се цела та година у жаловању проведе. И као што је обичај да пастири и остала младеж, идући по дубравама и по гори за стоком у различне свирке свирају и песме певају, сад се и о томе договору народ и сваки домаћи старешина млађима и сроднима својима у дому закаже и заповеди да нитко не свира нити пева за годину дана, које заиста и учињено буде и цела се година у свештештем тужењу проведе, и чињаше се да већ ни тице по гори не поју.«⁹⁾

Тај последњи пример је од особита значаја, јер је спонтаност одлуке народа из окрине манастира Студенице несумњива: било је то у време кад је народ у том крају живео препуштен сам себи и кад су свештеници и угледни домаћини били једини народни главари и предводници. Народне прваке у том крају није имао 1799 ко да нагна или наговори да прогласу општенародну жалост за игуманом Константином, и они су поступили у свему руковођени својим ссећањима и општим народним не само расположењем него и појмовима и обичајима наслеђеним из велике старине.

Нешто слично се је десило и почетком 20 века. Гедеон Марић, калуђер, родом из Пријепоља, стекао је великих заслуга за многе манастире: 1876 је спасао Милешеву, 1902 обновио Бању, обновио је и Ђурђево Стубове код Берана, год. 1904 ишао у Русију да скупља прилоге итд. Стекао је велику популарност у селима око манастира Бање, те су сељаци из села око Бање његово име уписивали у своје читуље, кад је умро наскоро после свог повратка из Русије.

Далеко на северу од Студенице, забележен је обичај да сви у селу жале на особит начин кад им умре свештеник. Тај податак забележен крајем 19 века, од значаја је, јер је из католичког краја. Жене у селу Отоку, у Славонији, носе разне врсте кошуља, према приликама. Имају кошуља свагдашњих и покајних. Посебна врста је кошуља »одњица«. То је обично везена кошуља, ланена или памучна. Носи се у адвенту и у коризми (божићњем и ускршњем посту у католичкој цркви), у присвечајима, кад се ко искајава или кад се далеки род каје, а и онда кад у послен дан хоће да походе кога бољег. Та кошуља се облачи и ако жупник (парохијски свештеник) у селу умре: прве недеље кају га у таквој кошуљи. У ком случају умре момак или девојка, кају га прве недеље девојке у одњици. Девојке често обуку одњицу и на укуп.¹⁰⁾ У Отоку, дакле,

⁹⁾ По препису Тих. Р. Ђорђевића (Годишњица Николе Чупића XLVII 177) из дела Герасим Георгиевић: Знаменити догађаји нове српске историје (Београд 1838) 89-91.

¹⁰⁾ J. Lovretić: Otok (u Slavoniji). Zbornik za nar. život i običaje II (Zagreb 1897) 161.

а вероватно и у другим селима око Винковаца, ношена је нарочита кошуља у жалосним приликама, а кад умре свештеник у селу, по обичају је настајала општа жалост, коју су изражавали на тај начин да су све женске у селу носиле кошуљу одњицу.

И код Шокаца у Бачкој и данас владају исти обичаји као и код Шокаца у Славонији: и код њих се различити ступњи жалости, »кајања«, изражавају различитим хаљецима. А кад је у Бачком Моноштору, пре више година, умро њихов свештеник »господар« Бела, који је стекао знатних заслуга за католичку цркву у месту, читаво село га је »кајало«, и то умерено, тј. женске су носиле прне мараме, беле шлурике, шарене сукње и скромне прегаче.

Поред тих и таквих примера, који су црпили из историских извора или из локалног предања, навешћу и један особит пример из народне песме. У збирци песама из Лике и Баније, што ју је објавио Никола Беговић, има песма »Црква на Кремену«, где се пева како су Турци попалили Кремен и заробили краљеву децу: лепу Јању од седам година и Мијајлића у зеленој свили, па

Од онога доба несретнога
Сас се Кремен у црно завио
Нит' пјеваше ни кола играше. . .

Таква жалост је трајала годинама. Међутим, заробљена деца су била те среће да доспију на двор турског цара и да их он посини. После десет година, Јања открије брату тајну њихова порекла и наговори га беже. Бежећи, дошли су до једног великог поља

И по пољу силна моба кипти,
Жетеоци у црно завити.
»Божју помоћ!« црној моби звали. . .

Бегуци су молили мобу да им дадну воде, а моба их упућује у краљев двор (дом њихових родитеља) где се чине велике »задужбине«: већ десет година, откако су Турци Кремен попалили и краљеву децу заробили, у двору се сваком даје »пред душу« краљеве деце, па ће се дати и њима.¹¹⁾

Занимљива је, међутим, и веома значајна појава да код јужних Словена, особито код Срба, и наших суседа Арбанаса има и тога да становништво читавих предела и области чува столећима у ношњи успомену на смрт народних вођа и јунака и на несрећне, догађаје из прошлости своје. Појава недовољно запажена и још необјашњена. Сабрао сам о томе доста података, које ћу овде изнети као грађу за познавање народног живота балканских народа.

Карактеристичан део мушке арбанашке ношње је цурдина, кратак гуњ са кратким рукавима (до лаката) а веома широком јакком, од које може да се начини, кад је рђаво време, кукуљача (»ћу-

¹¹⁾ Никола Беговић: Српске народне пјесме из Лике и Баније I Загреб 1955) 54-59.

лавка»). Такав гуњ носе и Срби у Македонији у области додира с Арбанасима, а нарочито у дебарској етничкој области и горњем Повардарју. Зове се разним именима: гуњче, ћепе, цурдина. Боје је мрке или црне. Опште је предање код Арбанаса да је тај хаљетак и бојом и кројем успомена на њиховог народног хероја Скендербега: обично се каже да је остало од Скендербега да носе цурдину и да је носе у знак жалости за њим, па да је стога мрке боје и кратких рукава. И Мијаци у дебарској области доводе тај хаљетак у везу са Скендербегом. У Дебру и у његовој околини сам слушао да се код њих мала црна капа (слична црногорској, али сасвим црна) и црно гуњче или ћепе носе по наредби Скендербеговој а у знак жалости после пада Коџацика, његовог главног утврђења. Наиме, мисли се да је Коџацик, који је из турског времена, исто што и Скендербегов Светиград. Раније је забележено предање из Дримкола по ком Срби и Арбанаси у западној Македонији и у Арбанији носе црно гуњче из жалости за самим Ђурђем Кастриотићем (Скендербегом).¹²⁾ Тако исто, и Т. Смиљанић износи да се код Мијака црно »зобанче« носе у знак жалости за Скендербегом.¹³⁾ Рус И. Јастребов је такође забележио да се цурдина у призренској Гори, код муслимана српскога језика, носи из жалости за Скендербегом, а тако исто и код Арбанаса у пределу Мату.¹⁴⁾

Ђурађ Кастриотић-Скендербег (око 1405—1468) је личност која припада и Србима и Арбанасима не само по том предању: био је он син арбанашког властелина Ивана Кастриота и једне Српкиње из Полога, а у својој власти је држао арбанашке крајеве око Мата и тада српске крајеве око Дебра. Био је у сродничким везама са српским кнезом Лазаром и Црнојевићима. Предање о Скендербегу, у вези са ношњом, могли су дебарски и призренски Словени примити од Арбанаса, али је много вероватније да је то предање и код једних и код других настало истовремено и из истог извора, пошто су то од старине областима словенско-арбанашка симбиоза.

По селима око Скопља, жене, у знак жалости, по правилу, носе црне мараме, којима се забрађују. Већ приликом мојих првих екскурзија по селима око Скопља, 1929, пало ми је уочи да је веома велик број жена које носе црне мараме. Кад сам питао, у селу Горњем Лисичју, да ли је заиста тако велик број лица умро у селу у току последњих месеца, па да стога готово све жене носе црне мараме, одговорено ми је да жене не носе црне мараме из жалости само за својим покојницима него да се црне мараме носе по обичају а у знак жалости за погнубијом и пропастију на Косову! У први мах нисам том објашњењу поклатио пуну пажњу, али сам и доцније

¹²⁾ Јован Р. Грујић: Од кад су почели носити Срби и Арнаути у западној Македонији и Албанији црно гуњче. »Караџић« II (1900) 133.

¹³⁾ Т. Смиљанић: Мијаци, Горна Река и Мавровско Поље. Српски етногр. зборник XXXV 35.

¹⁴⁾ И. Јастребовъ: Стара Србиџ и Албаниџ. Споменик С. К. А. XVI (1904) 97, 233.

имао прилике да чујем исто, последњи пут 14 марта 1941 у селу Орману, где ми је речено да црне мараме носе откако је пропало »наше царство« на Косову: кад се је чуло да је пало царство, све женске су завиле црне мараме. Тако је Димитрију Цв. Гошевском причао још његов дед.

Могло би се помислити да је такво предање у околини Скопља настало под утицајем српске »пропаганде«. Међутим, тај утицај не долази уопште у обзир, и то из више разлога. Пре свега, српска пропаганда није уопште била вешта таквим начинима рада. Друго, такво предање је старије од модерних српских школа на тлу Старе Србије и Македоније у саставу бивше Турске, које су почеле да се оснивају тек у другој половини 19 века. Треће, и најважније, предање постоји у селима која су до 1912 припадала егзархији и имала бугарске школе. Најзад, слична предања постоје и у другим крајевима, што значи да се ради о појави која је општија и старија.

И у крају између Кратова и Кочана влада обичај да жене носе црне мараме на глави. Један мој пријатељ, који је раније био професор у Кратову, казивао ми је да су њему 1914—1915 објашњавали да се та црнина носи због Косова! У околини Кочана (село Нивичани и околина) удате жене носе редовно црне шамије на глави. Од старијег света могло се је чути да се црне шамије носе из жалости за изгубљеном државом. И Турци су, више из задиркивања, говорили то исто. (По саопштењу Јордана Јевремовића, Ђакона и школског надзорника у пензији, родом из Нивичана).

Забележено је да српске жене у пределу Гиљанској или Косовској Морави (у широј косовској области) носе одело са црним ресама (китама) за Марком Краљевићем (тј. у знак жалости за њим), који их је, по предању, спасао од ропства.¹⁵⁾ По мом личном сазнању (1946), жене у гиљанској Морави носе црне бошче, црне јелеке, црне ките позади и црне мараме — све из жалости за Косовом и Марком Краљевићем.

Иван Јастребов, који је, као руски конзул, провео више година у Призрену, забележио је да је ношење црне мараме око феса врста жаљења за Косовом.¹⁶⁾

Рад. Казимировић, пишући о нашим народним шарама у везу, износи и ово врло занимљиво саопштење: »У Босни и Херцеговини, чија је судбина била најразноврснија мењајући често господаре — српска жена је у знак жалости за слободом црном вуном по белом платну испољавала народну жалост. На косовским шарама виђамо повећа црна поља (платно црним концем искићено), па ћу једном приликом и упитати везиљу: Зашто тако много црним концем везе? Зачудио сам се кад ми рече, да су то »ц р н и ј а б л а

¹⁵⁾ Митар С. Влаховић: Етнолошка проматрања на Косову Пољу (Скопље 1930) 11.

¹⁶⁾ И. Јастребовъ: пом. дело 97.

нови« и »црни ждралови«, који представљају жалост због изгубљеног царства на Косову.«¹⁷⁾

Кад је Ст. М. Мијатовић, познати испитивач народног живота и обичаја, на једном месту у Ресави упитао зашто жене највише посе сукње отворено црвене боје, одговорено му је да је та боја ушла у обичај од ослобођења (од Турака), као знак радости, а пре тога је превлађивала црна боја која је била уобичајена од Косова.¹⁸⁾ Мушкарци у Јању, пределу у Босни, носили су око главе црне сукнене шалове »те тиме подсећају још на тужну успомену косовску«.¹⁹⁾

По народном предању у Нишављу, кроз тај крај прошао је цар Душан после битке код Велбужда. За тај његов пролазак везују се у народу постанак имена Цареве Чесме на врху планине Басаре и имена села Царева Дела, као назив »душанке«, мушког хаљетка. Душанка је »дугачка бела хаљина, коју је, по народном предању, цар поклатио некоме из Нишавља, и коју су, после, сви прихватили, тако да се она и данас још носи на селу и истим именом зове«. Писац томе додаје, и то је на овом месту од особита значаја: »После косовског боја на овој аљетци — душанки носе се црни гајтани, што претставља, опет по народном предању, жалост за изгубљеном битком и, истовремено, слободом.« Душанка у Нишављу је дугачак бео хаљетак, без рукава, с малим разрезом са леве и десне стране. Изобичајена је и ретко се виђа.²⁰⁾ Узгред само напомињем да је хаљетак таквог имена, »душанка«, био познат и другде у Источној Србији, затим да се »душанком« зову разни хаљеци у Војводини и у Црној Гори и код Хрвата у Славонији, па није искључено да постанак или нека друга појединост у историји тих хаљетака има везе са личношћу или добом цара Душана, као што се и употреба црног гајтана на том хаљетку у Нишављу доводи у везу са српским поразом на Косову.

Описујући некадашњи Црноречки округ, Милан Ђ. Милићевић је забележио и један особит податак. У селу Великом Извору и у половини села Грљана живе Бугари, а било их је доста и у вароши Зајечару. Жене тих Бугара »иду гологлаве са спуштеном косом, за то, веле, што жале за слободом кад су у турско ропство пале«.²¹⁾

Нигде нема толико тога да се знацима у ношњи изражава трајна жалост као у Црној Гори: Црна Гора у томе предњачи, јер се у њој и мушка и женска ношња доводи у везу са жалошћу за Косовом. Накит у Црној Гори није у обичају, како је запазио још

¹⁷⁾ Рад. Казимировић: Наше народне шаре (Београд 1930) 14-15.

¹⁸⁾ Ст. Мијатовић: Ношња у Ресави. Гласник Етногр. музеја у Београду IV 15.

¹⁹⁾ Ст. Н. Давидовић: Јањ и његова околина. »Босанска вила« I (Сарајево 1886) 77.

²⁰⁾ Мирко Д. Живановић: Нишавље (Пирот 1933) 58, 75, 78.

²¹⁾ Милан Ђ. Милићевић: Кнежевина Србија (Београд 1876) 889, 922..

Љ. Ненадовић, Сав је луксуз Црногорцима у њихову оружју. Откако су уведени револвери, пала је цена старом оружју и носе га само дике ради. »То им је сав нажит; иначе нико се ничим не кити. Нисам видео ниједну жену, ниједну девојку да се кадгод најмањим цветом закити: није обичај. У жалости су за Косовом, тако они мисле. Отуда је, веле, и онај обичај што жене носе само прну мараму на глави.«²²⁾ То исто потврђује, за доцније време, Ј. Цвијић, који каже за жене у Црној Гори: »Увек у жалости за неким од својих, обучене су у црнину, како кажу у спомен несрећне битке на Косову.«²³⁾ Карактеристичан део црногорске ношње мушке (а доскора и девојачке) је црногорска капа или завратка. Капа тога облика носи се и изван Црне Горе, али се црногорска разликује од капе истог облика у другим областима својим бојама. Док новији писци мисле да се та капа почела носити тек од доба владике Петра II Петровића Његоша и кнеза Данила I, Љ. П. Ненадовић, који је био у Црној Гори за живота Петра II, јасно говори како је та капа старија и како ју је владика Петар II реформисао. »И око мушких капа — пише Љ. П. Ненадовић — свуд је наоколо црно платно пришивено. И то је знак за пропалим царством. Озго је капа сва од црвене чоје; једно мало место на тој чоји при крају заграђено је златним пругама. То претставља како је Турчин све притискао, само је онај мали крајичак остао; то је Црна Гора. Тако многи дрјек.«²⁴⁾ Слична објашњења значења појединих делова црногорске капе дају и други писци. Главно је да и они истичу да се црни оквир сматра као знак жалости за српском пропашћу на Косову или као симбол покорених српских земаља.²⁵⁾ Црногорска капа била се је одомаћила, после 1878, и код православних Срба у Херцеговини.²⁶⁾ До првог светског рата много су је носиле и православне девојке у југоисточној у средњој Босни, и симболика те капе била је од утицаја на национално буђење и покрет за ослобођењем.

(Свршит ће се)

²²⁾ Љуб. П. Ненадовић: О Црногорцима (Српска књиж. задруга, Београд 1929) 20.

²³⁾ Ј. Цвијић: Балканско Полуострво II (Београд 1931) 60.

²⁴⁾ Љуб. П. Ненадовић: нав. дело 20-21.

²⁵⁾ А. Јовићевић: *Crna Gora. Narodni život i običaji. Zbornik za narodni život i običaje VIII (Zagreb 1903) 54*; Т. Братић: Народна ношња у Херцеговини. Гласник Зем. музеја XVIII (Сарајево 1906) 236.

²⁶⁾ Т. Братић: на озн. месту.